

prej razpisati in pozvati slovenske pisatelje, da predložijo svoja dela! Nekoč je Dramatično društvo takó delalo. Zakaj tega ne dela več? Ali gospodje, ki upravljajo in vodijo to društvo, mogoče ne vedo, da je treba takó delati? Ali so mogoče tako neizkušeni in tako nevedni? Ali pa je bil omenjeni cinizem samo opravičilo slabe vesti? Vse to bo moralo društvo javno razložiti, če še da kaj na svojo čast. Dramatično društvo je narodna ustanova, ne pa privatno podjetje. Celó privatna podjetja razpisujejo nagrade javno in sporoče sestav juryja, ki bo sodil. Hrvati imajo Demetrovo nagrado za svoje dramatike, ki jo podeljujejo vsako leto, zato da pospešujejo razvoj domače dramatike. Ali nima takih nalog tudi slovensko Dramatično društvo? Pri tej kritiki nikakor ne gre samo zame, kakor mi bo mogoče kdo očital, saj je bilo v slovenskem gledališču več krstnih predstav v zadnjih letih, ki bi ne bile samo vredne nagrade Dramatičnega društva, temveč bi jo tudi morale dobiti. Za razvoj slovenske dramatike se prav za prav ne briga nihče, Dramatično društvo, ki je po svojih pravilih najbolj poklicano in dolžno skrbeti zanjo, se za to sploh več ne zmeni. Časopisni poročevalec obénega zbora samo zabeleži, da se ni nihče priglasil, zato ni bila literarna nagrada podeljena. Kdaj pa jo je odbor razpisal? ...

Slovenska javnost že več let čaka podrobnega in jasnega javnega poročila o delovanju tega društva. Poročilo bo vsekakor moralo razjasniti delovanje za več let nazaj, prav posebej pa marsikoga zanima usoda tistega denarja, ki je bil določen za literarno nagrado, ki ni bila razpisana in ki je tudi nihče ni dobil, ker se ni nihče priglasil... (Se nadaljuje) **Bratko Kreft**

Pragi in na Dunaju. Nadaljno nagrado smo dovolili operetnemu skladatelju in operetnemu libretistu za izvirno opereto.« (Podčrtal K. B.) »Slov. narod«, 25. junija 1936, str. 4.

NOVA FIZIKA IN SPOZNAVNA TEORIJA

Fizikalne vede so v 19. stoletju polagoma prestavljale svoje mejnike in širile svoje območje na nove in nove pojave. Fiziki so v osnovnih vprašanjih svojih teorij soglašali. Centralna točka njihove znanosti je bila mehanika. Vse pojave so skušali zvesti na mehaniko in vse se jim je zdelo razumljivo in jasno šele takrat, ko so si ustvarili o pojavu mehanično sliko. Razhajali so se kvečjemu v vprašanju, kako bi kak pojav reducirali na mehaniko.

Prav tako trdna je bila filozofska osnova takratne fizike. Fiziki so videli v svojih teorijah realno spoznavanje materialnega sveta. Fizikalne teorije so zrcalile objektivno realnost. Prirodoslovec je nujno bil materialist, toda materialist, ki je gledal vse skozi očala mehanike. Prevladoval je mehanični materializem.

Odkritja na koncu 19. stoletja pa so v temeljih pretresla vso na videz tako trdno fizikalno stavbo. Novi element radij in njegovo razpadanje je povzročil, da so se začeli podirati stari, častitljivi zakoni o neuničljivosti energije in snovi, o nedeljivosti atomov in neizpremenljivosti prvin itd. Teorija je sledila teoriji, nikjer ni bilo več tistega soglasja, v katerem so živeli poprejšnji fiziki med seboj.

Vse te spremembe v njihovi znanosti so prisilile celo fizike same, da so začeli izvajati filozofske zaključke iz svojih fizikalnih dognanj. Fiziki, ki filozofije niti malo niso poznali, so iz svojih skušenj skleпали, da nam znanost ne odkriva zunanjega sveta in njegovih pojavov, da je znanost samo simbo-

lična formula, da znanost samo ustvarja znake za to, kar je naš um sam ustvaril, da prav za prav znanost sploh ni možna, da nam daje le praktična navodila za delo, ne pa resničnega življenja.

To krizo v fiziki so izkoristili filozofi. Začeli so govoriti o subjektivni intuiciji, o mističnem čustvu realnosti, o nečem tajinstvenem. Po njihovem mnenju je bil možen samo še idealizem, saj so vendar fiziki ugotovili, da je materija izginila. Razpasel se je fideizem, ki postavlja vero nad razum, razpasel se je antiintelektualizem, ki odreka razumu vse pravice.

Razvoj v fiziki pa se ni ustavil. Kar je bilo l. 1900 še čudno, je desetletje pozneje že našlo svoje pojasnilo v novih odkritjih in v novih teorijah; zakoni, o katerih smo mislili, da so se dokončno porušili, so dobili nove oblike in so veljali za vse širše območje nego še pred kratkim. Naša podoba resničnega zunanjega sveta se je vse bolj izpopolnjevala in se še vedno izpopolnjuje, idealistična filozofija pa še vedno skuša zavreti ta napredek in ga ubiti v svojih okamenelih formulah, s katerimi hoče za vse večne čase zagotoviti obstoj mračnjaštvu in reakciji med živimi, razvijajočimi se narodi.

Poleg drugih vprašanj muči to vprašanje o odnosu med razvojem v fiziki in matematiko pa filozofijo dva slovenska znanstvenika, ki sta spregovorila slovenskemu narodu o novih dognanjih v teh povprečnemu zemljanu težko dostopnih znanostih. Po svoji prvi knjigi o novih poteh fizikalne in matematične znanosti, ki se danes neločljivo prepletata, je izdal dr. Vidmar sedaj že drugo knjigo (Dr. M. Vidmar: »Oslovski most«. Ljubljana 1936.). Matematik dr. R. Zupančič pa je objavil svoj govor, ki se bavi z istimi vprašanji (Dr. R. Zupančič: »Determinizem in fizikalna slika sveta«. Ljubljana 1937.) Oba podajata zelo pregledno sliko o razvoju novih fizikalnih teorij, čeprav vsak na svoj način, in oba se dotikata filozofskih zaključkov iz teh teorij. Nas zanimajo predvsem ta mejna vprašanja med fiziko in filozofijo. Kakšno je filozofsko stališče obeh znanstvenikov? Kolikšno oporo imata v svojih filozofskih nazorih?

Na ta vprašanja nam bo mogoče odgovoriti dokončno šele potem, ko bomo videli naša znanstvenika na delu v njihovih znanostih samih. Tako je dr. Vidmar v matematičnih in fizikalnih razlagah takoj sredi protislovij. S preprostostjo in prepričanostjo, ki je lastna skoro večini znanstvenikov, dokler se gibljejo na svojem znanem področju, ugotavlja dejstva, ki so za tako zvani zdravi človeški razum greh proti vsej logiki. Ko govori o tem, kako merimo obseg kroga z njegovim premerom, prihaja do zaključka, da je število π nepojmljivo število. Dr. Vidmar pravi: »Laiku se zdi nemogoče, da so števila, ki nimajo številke. Odklanjal jih bo kot izrodke bolne matematične domišljije. Navajen je tako tesno vezati v svojih mislih števila s številko, kakor veže svoje telo s svojo dušo.« (o. c., str. 44.). Isto nepojmljivost srečamo celo pri tako preprostih matematičnih izrazih kot so ulomki. Vsakdo bo dejal, da sta $\frac{2}{3}$ popolnoma določeno število. Izrazi ju pa v drugi obliki, v obliki decimalnega ulomka 0,6666..., pa jima ne boš prišel nikdar do konca. $\frac{2}{3}$ sta torej določeno in nedoločeno število, pojmljivo in nepojmljivo število.

Prav takšno čudo je število, ki ga označujemo z izrazom $\sqrt{2}$. Na premici si lahko predstavimo neskončno število števil in vendar na njej ni mesta za $\sqrt{2}$. Tudi tu dr. Vidmar nazorno kaže, da imajo kljub temu »nepojmljiva števila vendarle pojmljive geometrične slike, da so geometrično ostro določljiva, številčno pa ne.« (o. c., str. 48.). Torej: na ta geometrični način lahko določiš $\sqrt{2}$, na oni geometrični način pa ne, na geometrični način je $\sqrt{2}$ določljivo število, na številčni pa ne.

Svet na videz preprostih geometričnih likov nikakor ni preprost. Takoj na prvem koraku v geometrijo naletiš na loke, ki jih lahko točno načrtaš, ki

imajo prav gotovo točno določeno dolžino, katerih omejeno mero bi lahko z rokami tipal, znanost pa pravi: »Poskušal boš najbrže meriti razdaljo od točke do točke, ocenjujoč dolžino loka, ki ju loči. Toda lok je del obsega. Obseg je neizmerljiv, torej je tudi lok neizmerljiv. Obupno, kajne! Na krogu ni izmerljivih mest! In vendar jih vidimo!« (o. c., str. 49.). Lok na krogu ima torej točno določeno mero, ki je pa vendarle neizmerljiva.

Dalje! Kaj je čudnega na geometrični premici? Saj jo vendar vsak otrok pozna in loči od ostalih geometričnih likov. Dr. Vidmar pa trdi in dokazuje, da je premica — krog. Njegove besede so: »Premica in krog sta sorodnika: premica je krog.« (o. c., str. 53.).

Ob tej priliki je dr. Vidmar izredno točno označil, v čim se razlikuje ta znanstvena metoda od popolnoma nasprotna metode znanstvenega gledanja na svet. Zapomniti si je treba njegov stavek: »Živi odpor, ki naletiš nanj pri vsakem izobražencu brez globokega poznavanja matematičnih skrivnosti, če mu začneš pripovedovati o 'zakrivljenem prostoru', ima gotovo svoje korenine v zavesti, da je premica edinstvena črta in da je krog svojevrsten lik, da med njima ni krvnega sorodstva, da je smešno, metati ju v skupen koš.« (o. c., str. 54.).

Če dodamo temu stavku še Vidmarjevo ugotovitev, da je »svet možen brez človeka in njegovih misli« (o. c., str. 60), tedaj bi menili, da imamo opraviti z znanstvenikom, ki se je zares osvobodil vseh tradicionalnih duhovnih spon, z znanstvenikom, ki bo šel tudi v filozofiji po novih potih, z znanstvenikom, ki je upravičen trditi: »Filozofi so na žalost popolnoma pretrgali stike z matematiko...« (o. c., str. 91.).

Toda prav tu se tudi začne tragika Vidmarjeve znanosti. Dr. Vidmar se ne zaveda, da je osnova, podlaga, na kateri zida svojo znanost, materialistična filozofija in da je njena metoda dialektična, ne pa metafizična; ne zaveda se, da je njegov pogled na svet podoba zunanjega, objektivno bivajočega sveta, čigar zakoni se zrcalijo v matematičnih in fizikalnih ugotovitvah; ne zaveda se, da vsa ugotovljena protislovja niso nikaki logični grehi, temveč da so to slike dialektičnih zakonov, po katerih se giblje svet, ki je izven naših glav in nezavisno od naših misli; ne zaveda se, da je s svojimi besedami o premici in krogu udaril po metafizičnih idealističnih filozofih, ki vidijo povsod samo ločene, negibne predmete, med katerimi so nepremostljivi prepaди in ki jih požene v gibanje lahko samo Bog s svojo vsemogočno ustvarjajočo silo, da se je postavil na stališče mlade, prevratne filozofije, ki ji ni ne svet narave ne družbe ne duha tuj in daljen — onostranski, temveč živa realnost, tostranost, ki jo človek lahko ne samo raziskuje, ampak tudi spreminja. Da je res tako, dokazuje njegova trditev: »Problem premice in kroga izpodkopava temelje Evklidove geometrije, nauka o ustroju prostora, ki je bil osnova vsemu gledanju v svet, vsej fiziki, vsej filozofiji.« (o. c., str. 53.) Ne, to ne velja! Če bi dr. Vidmar poznal razvoj filozofske misli, tedaj bi vedel, da je že od Hegla dalje znana filozofija, ki nikakor ni imela Evklidove geometrije za osnovo niti vsej fiziki niti vsej filozofiji; to je tista filozofija, ki prostora in časa ni imela za nekaj subjektivnega, za nekaj kantovski način gledanja na svet, temveč za nekaj resnično objektivno bivajočega, čigar lastnosti in zakonitosti more črpati človeški razum samo iz te objektivnosti. Zato ta filozofija ni trdila, da morajo biti naši nazori o prostoru in času nespremenljivi, dani a priori, temveč je ravno obratno trdila, da se bodo tudi ti nazori izpopolnjevali in približevali objektivni resničnosti, ki biva izven nas in neodvisno od nas. Prav v tem dejstvu, da dr. Vidmar nima tako jasnega pregleda v filozofiji, kot ga ima v svoji stroki, moramo iskati tudi osnovni vzrok za nesmiselna protislovja, v

katera se začne zapletati, ko hoče obdelovati splošne znanstvene probleme. Navedel bom samo nekaj takih zgledov, ki nazorno kažejo, koliko škodo lahko povzroči preziranje filozofije in njenega razvoja celo pri temeljnih znanstvenikih.

Kaj misli dr. Vidmar o vprašanju, ali nam naša znanost razkriva skrivnosti zunanjega sveta ali ne? Njegov odgovor ni nedvoumen. Na nekem mestu trdi: »Spoznanja prihajajo počasi in se vedno stopnjujejo iz posebnih, omejenih ugotovitev do širokih, neomejenih. Človek zagleda pojav, postane pozoren, vidi, da se igra ponavlja, če se vračajo okolnosti, Razum mu žejno poveže skupino sorodnih reči s skupnim ‚zakonom‘, Kasneje ga preseneti pojav, ki ima že znane poteze, poleg njih pa nove. Iz megle se mu dviga širša skupina reči in prejšnja ožja postane novi le samostojen del. Širši zakon mora v spoznanju zamenjati ožjega. Razum se dviga po stopnicah, ko se približuje resnici.« (o. c., str. 69.). To je čisto dialektična misel o znanstvenem razvoju. Razum se približuje resnici. A s tem se nikakor ne sklada, kar trdi dr. Vidmar na temle mestu: »Svetov je nebroj. Tisti, ki smo vsi v njem, ni ne tvoj ne moj, ne ženski ne vojaški. Nam vsem je tuj. Zato nam dela tolikšne preglavice, zato ne vemo, kakšen je, zato nikoli ne bomo dognali, kakšen je.« (o. c., str. 113.). Če se približujemo resnici, tedaj vsak dan sproti ugotavljamo, kakšen je svet. V naši znanosti se zrcali svet, kakršen je. Jasno pa je, da ga s posameznimi dognanji ne moremo izčrpati vsega. Toda dr. Vidmar nam s svojimi besedami najbrž tega ni mislil povedati.

Na vprašanje, kakšen je odnos med matematiko in fiziko, nam da dr. Vidmar dvojen odgovor. Matematika in fizika po prvem odgovoru nista isto: »Riemann, ki je odkril merilni tenzor, je bil skromen in prepričan je bil, da govori samo o matematičnih svetovih. Zdelo se mu je, da je v prostoru še nekaj poleg merilnih enot, gmota, energija, valovanje, kar iz matematičnega sveta naredi fizični svet.« (o. c., str. 215.). Po drugem odgovoru, ki sledi kmalu za prvim, pa sta matematika in fizika isto: »Einstein jo je (= Riemannovo geometrijo) sprijaznil s svojo novo fiziko. Hkratu je fiziko iztrgal starodavnim človeškim predsodkom, nerazumnim mrtvim glavam, ki so bile preglasne v naših živih. Geometrija je danes fizika in fizika je postala matematika.« (o. c., str. 220.) Morda bi kdo dejal, da je dr. Vidmar v obeh teh primerih najčistejši dialektik, ker trdi, da je nekaj istočasno to in istočasno nekaj drugega, kakor smo to pač videli in pohvalili pri ulomkih, številu π itd. Uporaba dialektike pri nesmiselnih protislovjih, pri protislovjih, ki niso tečajji nekega nasprotja, pa sploh ni dialektika, temveč sofistika ali pa eklekticizem.

Preziranje filozofije in precenjevanje matematike pa spelje dr. Vidmarja v najčistejši idealizem, t. j. v filozofijo najbolj »mrtvih glav«, ki še danes strašijo med nami. Poleg tega mu takšno njegovo filozofsko stališče skrivi celo njegovo živo znanstveno sliko zunanjega sveta v mrtev mehanizem, ki ostaja večno isti. Kakor se svetlobni žarki zbero v žarišču, tako je dr. Vidmar zbral svoj mehanski idealizem v besedah: »Resnični svet je, kakršen je. Sestavljen je iz samih točk različne vsebine in v nobeni se ne spreminja nič. Ti se premikaš skozi svet kakor bralec skozi knjigo. Čas, vzročnost, naravni zakoni — vse to so le varljive prikazni.« (o. c., str. 131.) Ker pa resničnega sveta ni brez časa, vzročnosti, naravnih zakonov, in ker so vse to le varljive prikazni, je torej tudi »resnični« svet le varljiva prikazen, ki jo ustvarjaš ti, ki se pomikaš skozi svet. Nič se torej ne bomo začudili Vidmarjevi končni ugotovitvi: »Na njem (= na ogromnem oslovskem mostu) postaneš matematik, ker se ti vse, kar je bilo prej polno ‚pomena‘, zveliča v simbol.«

(o. c., str. 181.). »Resnični« svet postane torej matematični simbol, objektivnih zakonov ni, objektivne vzročnosti ni, objektivnega časa ni, znanosti ni; edino, kar še ostane, so na široko odprta vrata, skozi katera se vtihotaplja misticizem, fideizem, mračnjaštvo z vsemi najbolj zastarelimi predsodki, proti katerim se dr. Vidmar tako uspešno bori v svoji znanosti, katerim pa s svojo filozofijo pripravlja najugodnejša tla. Takšna nedoslednost ogroža samo znanost dr. Vidmarja, ker pač ne more ostati brez vpliva na njegovo znanstveno delo, s katerim je filozofska osnova tesneje spojena, kakor misli to dr. Vidmar sam. Zato se bo moral nujno otresti mrtve idealistične filozofije in odkrito priznati tisto filozofijo, ki raste iz njegove lastne znanosti in ki jo poraja vse današnje prirodoslovje.

Nekaka prikrita kritika in tih odgovor na Vidmarjeve spise zveni iz besed Riharda Zupančiča v njegovem govoru »Determinizem in fizikalna slika sveta.« »Fiziki grade novo poslopje, ki ga sijajno projektirajo. Toda vsak dan vidijo, da morajo za varnost bodoče zgradbe preiskati fundamente. Okrog stavbišča so sicer postavili ograjo, na žalost pa niso pazili na špranje. Skozi te gledajo ljudje. Gneča gledalcev je posebno gosta okrog popularizatorjev, zakaj le-ti jim razlagajo že fasado, ki niti še ne stoji.« (o. c., str. 37.) Iz te ironije veje nekak aristokratski duh, ki je tako pogost pri matematikih, to je duh, ki bi s svojo matematiko rad zamašil vse špranje, da bi »umazano ljudstvo« ne moglo videti, kaj delajo prebivalci nove Swiftove Lapute.* Kljub temu pa mora Rihard Zupančič tudi sam popularizirati svojo znanost.

Kar smo ugotovili pri dr. Vidmarju, to velja tudi za R. Zupančiča. V svoji znanosti izreka stare in nove izsledke včasih še bolj jasno in s še večjo prepričanostjo kakor dr. Vidmar. Dragocena je njegova trditev, da je »tudi geometrija bila spočetka fizikalna znanost« (o. c., str. 11.). Današnji idealistični filozofi se vedno radi sklicujejo na matematika, češ, tu imamo vedo, ki je stvaritev čistega razuma, ki svojih pojmov ni črpala in ne črpa iz zunanjega, resničnega sveta. Če pa je bila geometrija fizikalna znanost, tedaj je morala risati sliko objektivnega materialnega sveta in ji je torej ta svet resnična osnova in izhodišče.

Prav tako kot dr. Vidmar se tudi R. Zupančič jasno zaveda dialektičnega razvoja znanosti. R. Zupančič pravi: »Klasična fizika z novimi teorijami ni padla, ker te ohranjajo skoraj vsa spoznanja o fizikalnih dogodkih, ki jih je dognala klasična fizika in verificirala z mnogoštevilnimi opazovanji. Nove teorije dajo morebiti novo razlago starim rezultatom, nesejo pa dostikrat dalje, tako da dajo predvidevati tudi eksperimentalna dejstva tam, kjer bi klasični nazori odpovedati.« (o. c., str. 10.). Nove teorije ohranjajo torej vse to, kar je bilo v starih teorijah pravilnega, in dajejo le novo obliko starim izsledkom. V tem je tisti pravilni filozofski relativizem, ki gleda v vseh posameznih relativnih resnicah stopnje do absolutne resnice, ki je smoter vsemu človeškemu razumskemu življenju.

Iz besed R. Zupančiča bi sledilo, da potrjuje razvoj nove fizike pravilnost tiste filozofije, ki pravi, da ni materije brez gibanja in ne gibanja brez materije, da je gibanje tista oblika, v kateri materija eksistira. R. Zupančič resumira namreč svoje razlage: »Svetlobni žarki in hitri elektroni se obnašajo enkrat kakor valovanje in drugič kakor partikule, leteče z veliko hitrostjo.«

* V »Guliverjevih popotovanjih« je veliki angleški satirik Swift opisal otok Laputo, ki plava nad zemljo in čigar prebivalci so tako zamišljeni v matematične probleme, da sploh ne govore in ne gledajo. Kadar jih hočejo sluge opozoriti na kako stvar vsakdanjega življenja, se jih dotaknejo z mehkom, v katerem ropotajo kamenčki, da bi jih obudili v življenje resničnega sveta.

(o. c., str. 31.). Tej ugotovitvi celo dodaja pripombo: »Tudi fizik starejše šole bi moral priznati rezultate teh opazovanj. Dejal bi morebiti k temu novemu dualizmu: *credo, quia absurdum.*« (o. c., str. 31.). Ta pripomba nam presenetljivo nazorno kaže, kako nenavaden je za naše znanstvenike novi način mišljenja, ki jim ga kljub njihovi volji znanost sama vsiljuje. Filozofsko orodje, brez katerega se v svoji znanosti niti ganiti ne morejo, se ne sklada z novimi pojavi, ki jih morajo obdelati. In vendarle ostajajo naši znanstveniki pri teh starih filozofskih mehovich, čeprav jih nova vsebina neusmiljeno razganja.

R. Zupančič se takoj v začetku svojega govora zaplete pri filozofskih vprašanjih v zmešnjavo. Za glavno nalogo si je postavil študij »vprašanja po neki objektivni kauzaliteti« (o. c., str. 3.). Čeprav pa govori o subjektivnih idejah časa, prostora in kavzalnosti, vendar čuti iz neznanih razlogov potrebo, zamenjati izraz »subjektivni« z »individualni« in gradi nasprotje med individualno in objektivno kavzaliteto. Iz vse nadaljnje njegove razlage ni jasno, kaj smo s to zamenjavo izrazov pridobili. Jasno pa je iz njegove razlage, da nas vsa nova fizika sili, da moramo spremeniti svoje nazore o kavzalnosti. Fizika mora sprejeti hipotezo, da se pojavi v atomskem dogajanju prilagodevajo verjetnostnemu računu. R. Zupančič sklepa: »Ker pa v majhnem nimamo več kauzalitete, ki jo nadomestimo s hipotezo, da se dogodki prilagodevajo pravilom verjetnostnega računa, izgubijo tudi rezultati makroskopične fizike na apodiktčnosti, s tem da postanejo statistične izjave za ogromno število atomskih dogodkov in so le še zelo verjetne, praktično seveda gotove.« (o. c., str. 35.). Kavzalnosti torej ni več, tiste okorele kavzalnosti iz dobe, ko je še vladal v fiziki mehanistični nazor, temveč je z novimi pojavi dobila novo obliko. V tem se kaže relativna vrednost vseh naših pojmov in nazorov o objektivnem svetu, ki nas vodijo do popolnejšega spoznavanja objektivne, izven nas bivajoče resnice. R. Zupančič pa dela zaradi te relativnosti našega spoznanja tako, kakor je delalo mnogo znanstvenikov pred njim in kakor jih bo delalo najbrž še mnogo za njim — odreka se vprašanju po kavzaliteti: »Vprašanje po kauzaliteti... in prav tako vprašanje po strogem objektivnem determinizmu med opazbami mrtve materije sta za enkrat izgubili v fiziki pomembnost in sta postavljeni zopet bolj v metafiziko za mislece, ki imajo metafizične tendence.« (o. c., str. 36.). Tako gredo eksaktni znanstveniki z odprtimi očmi mimo važnih rešitev osnovnih vprašanj, ne da bi zapazili te rešitve. Kje je vzrok temu čudnemu pojavu?

Vzrok je v tem, da prirodoslovci po veliki večini ne uvidevajo nujne potrebe, da je treba v zvezi z novimi odkritji v fizikalni znanosti kritično pregledati vse filozofsko orodje, ki jim rabi pri njihovih raziskavanjih; po veliki večini prirodoslovci celo mislijo, da bi bilo vsakó ukvarjanje s filozofskimi vprašanji zanje brez koristi in potrata časa. Toda ves razvoj eksaktnih znanosti vodi do tega, da bodo morali tako filozofi zapustiti svoje vzvišeno stališče, s katerega zro s prezirom na vse ostale znanosti kot znanosti nižje vrste, kakor bodo morali tudi eksaktni znanstveniki opustiti svojo zmotno misel, da je filozofija samo prazna fantazija. Šele sinteza objektivni resnici ustrezajoče filozofije in eksaktnih znanosti bo omogočila svoboden napredek na vseh območjih človeške dejavnosti, seveda pri pogoju, da bodo tudi vse življenjske razmere urejene tej sintezi primerno.

S temi deli dr. Vidmarja in R. Zupančiča se je slovenska znanost priključila razvoju evropskega duhovnega življenja; Slovencem ni treba čakati več desetletij, da jih dosežejo plime in oseke v znanstvenem razvoju. To je za nas velika pridobitev in želeli bi le bilo, da bi se to izmenjavanje misli lahko vršilo svobodneje in v širšem obsegu.

Fr. Klemuc

SLOVENSKI PESNIKI V RUSKEM PREVODU

»Literaturnaja gazeta«, organ vodstva Zveze sovjetskih pisateljev, je objavila v št. 40. od 26. julija t. l. štiri slovenske pesmi v prevodu znanega pesnika Alekseja Surkova. To je vsekakor zelo pomemben dogodek na področju rusko-slovenskih literarnih stikov in zato se nam zdi potrebno, da si pri tej priliki ne samo nekoliko podrobneje ogledamo te prevode, temveč da izpregovorimo nekoliko besed tudi o starejših ruskih prevodih iz slovenske poezije.

Pred vojno so Rusi razmeroma malo prevajali iz jugoslovanskih literatur. V prvi polovici 19. stol. je bila predmet zanimanja ruskih literarnih in znanstvenih krogov srbska in deloma bolgarska narodna pesem, ki je še dolga desetletja potem predstavljala v Rusiji jugoslovansko književnost, kajti srbska in bolgarska literatura sta se razvijali zelo počasi, slovenska pa ni mogla dolgo, dolgo najti poti na vzhod. Daleč v drugo polovico 19. stoletja ni vedel v Rusiji poprečen inteligent o Slovencih mnogo več, kakor da nekje na skrajnem zapadu slovanskega ozemlja na Balkanu živi slovanska, hudo ponemčena veja, ki govori nekakšno težko razumljivo »ilirsko narečje« in da je njeno glavno mesto »Lajbah«, kjer je bil l. 1821. kongres svete aliance, na katerem je bil tudi sam ruski car. In ta naš ubogi »Lajbah« nahajamo v ruskem tisku še v 20. stol. in če še danes srečaš nekje v Evropi povprečno izobraženega Rusa, bo poznal našo Ljubljano samo pod tem imenom, o Slovencih pa bo vedel toliko kot nič. Mladi znanstveniki, ki jih je v 19. stoletju pošiljala ruska vlada na znanstvena potovanja v slovanske dežele, so le redkokdaj zašli v naše kraje in še redkeje pisali o nas. Nabirali so si gradivo za učena predavanja na univerzitetnih stolicah o slovanskih literaturah, zgodovini, etnografiji itd., žive, plodne, trajne zveze z nami Slovenci pa si niso znali ustvariti tako kot so si jo na pr. s Čehi ali s Srbi. Še manj pa se je to posrečilo redkim popotnikom, ki so po naključju na poti od severa proti jugu ali obratno morali skozi naše kraje. Toda vse to nam je popolnoma razumljivo, če pomislimo, da je ves ruski kulturni interes za Slovane vse do vojne izviral pretežno iz političnega interesa. Zato tudi opazimo, da so prevajali, na pr. iz srbske literature, in pisali o njej največ v letih intenzivnega političnega interesa za Srbe (na pr. v l. 1875 — bosansko-hercegovska vstaja, v l. 1878 — aneksija Bosne in Hercegovine, v l. 1912—1916 — balkanska in svetovna vojna). Na Slovence ni ruska politika nikoli veliko mislila, zato tudi naša kulturna rast ni budila zanimanja. Šele konec preteklega in v začetku našega stoletja se je obrnilo nekoliko na bolje. V ruskih revijah in zbornikih je izšlo nekaj razprav in člankov tudi o slovenski literaturi (marsikaj od tega so napisali sami Slovenci), pojavljali so se tudi prevodi iz slovenske poezije. Izhajali so v slovansko orientiranem tisku, predvsem v publikacijah »Sanktpeterburgskago Slavjanskago blagotvoritelnago občestva«, zlasti v njegovih Izvěstijah. Tu najdemo poleg prevodov iz naših starejših pesnikov in pisateljev (Jenko, Vilhar, Svetličič in dr.) številne prevode iz Aškercera in tudi nekaj župančičevih, Murnovih in Cankarjevih pesmi. N. N. Novič je že l. 1903 prevedel župančičev sonet »Albertina« in »Barčico«, l. 1907 »Zlato ptičko« in l. 1910. »Beli dan na okno trka«. Od Murna sta izšli tu v Novičevem prevodu »Kmečka pesem« (1907) in »Hrepenenje« (1910) in od Cankarja ena pesem »Iz dunajskih večerov« (1903). Dalje je izšlo pet prevodov župančičevih pesmi in članek o njem v knjigi Sergija štejna »Slavjanske poety 1908. Petrograd. (* * *, Večer, Portret, Esseri, * * *, Večer na morě) in en prevod (Razstavanje) v knjigi Andreja Sirotinina »Rossija i Slavjane« 1913 Petrograd. Precejšnje število prevodov iz slovensčine je prinesel tudi »Slavjanskij věk«, ki je izhajal na Dunaju. Od prevajalcev naj omenim poleg Noviča, Sergēja Stejna in Andreja Sirotinina še zlasti Fedora Korša. Zadnji

je doslej vsekakor najzaslužnejši ruski prevajalec iz naše literature, ker je Rusom predstavil Prešerna. Koršev prevod Prešernovih poezij (»Stihotvorenja« 1901. Moskva.) je tudi najpomembnejši dogodek na področju rusko-slovenske literarne vzajemnosti. Prevajal je tudi Gregorčiča. Za slovenske prevode v ruščino, zlasti pripovedne vsebine, pa so skrbeli tudi nekateri Slovenci (n. pr. Hostnik). O vseh teh prevodih pa lahko trdimo, da niso vzbudili v ruskem občinstvu močnejšega odmeva, pač zato, ker jim manjka pravega umetniškega duha (izjema so Korševi prevodi).¹

Po revoluciji so Rusi seveda prevajali iz slovenske literature še veliko manj. Lahko rečemo, da ni izšlo vse do zadnjega časa na ozemlju SSSR ničesar razen dveh Klopčičevih pesmi. Lahko bi navedli za to razne vzroke, med katerimi moramo omeniti na prvem mestu posebne prilike, v katerih se je razvijala sovjetska literatura in ki niso dovoljevale razgleda po tujih literaturah. Snovno in oblikovno je bil ruski pisatelj navezan skoro izključno na lastno sredino, ki ga je umetniško-tvorno popolnoma izčrpavala. Zadnja leta je kajpada tudi v tem oziru drugače. Ruski kulturni krogi so prišli do prepričanja, da ni le nujno, da obnovijo stik z evropsko kulturo in njenim razvojem, marveč da je še nadaljna kulturna izolacija njihovemu lastnemu kulturnemu razvoju naravnost škodljiva. Pričeli so prevajati naravnost v strahnem tempu in vse kaže, da so hoteli ruski literarni delavci nadomestiti v nekaj letih to, kar so prej zamudili. Pa tudi ruski čitatelj je pokazal nenavadno zanimanje za tuje literature. Vse ga enako zanima: Shakespeare, Goethe, Heine, kakor tudi francoski klasiki ali pa novejša literatura. Posledice tega se že sedaj pojavljajo: ruski pisatelji prejemaajo od svojih čitateljev trpke lekcije: učite se pri tujih pisateljih oblike in literarne tehnike.

Menda je prav iz te želje po tujih literarnih proizvodih prišlo do tega, da je sodobni ruski pesnik pogledal tudi na naše literarno polje. Videti je, da ga je naše moderno pesništvo prijetno iznenadilo, ker je pripravil — kakor bomo pozneje videli — celo zbirko prevodov. Nas pri tem najbolj veseli dejstvo, da je vendarle sedaj prebit led in da bo slovenska poezija le končno našla pot k narodu, čigar literatura nam je bila desetletja učiteljica in neizčrpna zakladnica umetniških užitek.

Prevajalcu Alekseju Surkovu moramo priznati, da je imel pri izbiri pesmi srečno roko. Ruskemu čitatelju je predstavil štiri najpomembnejša imena našega modernega socialnega pesništva: Otona Župančiča, Antona Seliškarja, Srečka Kosovela in Mileta Klopčiča, in sicer vsakega od njih z dobro pesmijo. Župančič je zastopan s pesmijo »Glad«, od Seliškarja je preveden »Rudnik«, od Kosovela »Kakor naraščanje« in od Klopčiča »Blazni France«.

Slovenskega čitatelja bo gotovo zanimala osebnost tega tako rekoč prvega sovjetskega prevajalca iz slovenske literature, zato izpregovorimo nekoliko besed o njegovem življenju in delu.

Aleksej Surkov je eden tistih sodobnih ruskih pisateljev, ki so prišli na literarno poprišče naravnost iz delavskih vrst. Rodil se je l. 1899. v kmetski družini. Vse do izbruha državljanske vojne je delal v petrograjskih mizarških delavnicah, v cinkografijah in bil naposled zaposlen pri tehtnici v pristanišču. Udeleževal se je delavskega gibanja in stal v dobi revolucije v prvih vrstah kot vojak in organizator. Po splošni demobilizaciji se je vrnil na vas, toda že l. 1924. je bil ponovno v mestu. Deloval je v stranki, v uredništvu časopisov in pridno študiral. L. 1934. je končal dopolnilni izobraževalni tečaj.

¹ O slovensko-ruskih literarnih in kulturnih stikih v minulosti pripravljam posebno razpravo. Tu se jih dotikam samo mimogrede, zato ni govora o kaki popolnosti v navajanju prevodov.

V literaturo je vstopil kot delavec s pesmijo. Že l. 1918. je zlagal revolucionarne pesmi, prvo zbirko pa je izdal l. 1930. pod naslovom »Zapěv«. Sledile so ji »Poslednjaja vojna« 1933, »Rovesniki« 1934, »Rodina mužestvennyh« 1935 in naposled »Izbrannye stihi 1925—1935«, 1936. Surkov opeva zlasti dogodke iz državljanske vojne. To je pesnik revolucije, ki je napolnila vso njegovo mladost. Njegov stih je jasen in preprost. Nekatero pesmi so nastale pod vplivom ruskih bilin. Ko jih čitaš, čutiš, kako ta delavec, ki je vstopil v fronto proletarskih pesnikov, še ves diši po zemlji, po ogromni, težki, ruski zemlji. Iz strašne, krvave kopeli revolucije se je vrnil izmučen, toda s smehom na ustnih in z veliko vero v lepšo bodočnost. Danes opeva sodobna stremjenja in sodobno stvarnost. Piše tudi kritike in članke ter se živahno udeležuje kulturnega življenja sploh.

Kot prevajalcu iz slovenščine mu radi priznamo, da se je dobro predstavil. Videti je, da obvlada jezik — semtertja mu sicer manjka tal pod nogami in se previdno izogne — in tudi njegov pesniški izraz se na splošno dobro prilaga originalu. Najbolj sta se mu posrečila prevoda pesmi »Glad« in »Blazni France«, dasi se pri Župančiču kar nekoliko preveč oddaljuje od originala. Poglejmo n. pr. začetek pesmi: Volk — golod / V znoj, v holod / den', dva za tobaj probiraetsja tiho.

Kakor vidimo, je muzikalno dobro zadel. Pri ž. je osnovni samoglasnik a, toda o v prevodu zveni prav tako dobro.

— Nu, kak poživaeš? / — Ne vstrétilos' liho? / Na tretij den' ty bolju prokolot. / Vdrug spazmami golod život opojašet / i pljašet, pljašet, pljašet.

Tu prevod ne dosega izklesanosti Župančičevega stiha, toda pesniška linija ni prurušena in ne čutimo prisiljenosti.

Zanimivo je rešil naslednji verz, ki ga verjetno sploh ni mogel razumeti, ne mislim jezikovno, ampak vsebinsko.

Brez svetega Duha je strop... Ne uspějet javit'sja dlja treby pop. Takole tolmačenje tega verza Slovincu gotovo ne more ugajati, toda Rusu — boljševiku tega stiha ni kazalo dobesedno prevesti, ker bi mu bil nerazumljiv.

Tudi naslednje verze je prevedel povsem svobodno; to bi pa že ne bila Župančičeva pesem:

— Ne hnykaj, Anna! — Ah, Andrej, / zovi popa, begi skorej! / — Už pozdno, žena, i žal grošej. / — Zver', žadina, gore ty naše! / Volk-golod pljašet, pljašet.

Potem se je zopet držal originala in le neznatno spreminjal. Verz »Bog čuvaj hiše vaše« je nadomestil s svojim »V noči u dveri vašej«, pač zato, ker ni hotel imeti v pesmi Boga.

Če pomislimo, kako trd oreh predstavlja ta pesem za ruskega prevajalca, moramo priznati, da ni v celoti slabo prevedena, kljub temu, da je ponekod »prikrojena«.

Naravnost izborna pa je prevedena Klopčičeva pesem »Blazni France«. Tu ni bil prevajalski posel tako težak kot v prejšnji pesmi. Surkov se je skoraj dobesedno držal originala, pa vendar ni delal pesmi sile. Najbolje bo, če objavimo celoten prevod, da čitatelj, ki obvlada ruščino, lahko sam presodi.

Nět pogrebnja, čtob on ne pristal k muzykantam,
Nět v poselkě porogov, čto im ne obity,
Nět čelověka v dolině, kto by otvētil,
Skol'ko v glazah ego goreči skryto.

— Čužbina i bojna švyrnuli Franca domoj —
Pust' doma, bezumny, sgniet, kak trava!
Na frontě sgorěli rassudok, radost.

(Rabotal on v Spittlě na šahtě »V a«).

Morščiny na blédnom lice nepodvižny,
 Ni gore, ni sméh ne progljanut skvoz' nih.
 Vse éto znajut, i vse — kak čužie.
 K rodnym on stučitsja, budto u dveri čužih.
     »Byl muzykantom ja v Esseně, v Spittlě,
     Dajte mně dinar, hozjajeva, ili ujdu.
     Na vsěh pogrebnjah ja v marši igral,
     Dajte mně dinar na vodku, ili ujdu.
 Potom k nam prišěl krovju zabryzgannyj čort,
 Po čerepu bil srazmaha, mučil v bredu.
 Gdě moja flejta i gdě moja ženka?
 Dajte mně dinar za flejtu, ili ujdu.
     Klubka ne razputajut bog i djavol.
     Vot ja bez flejty — smotrite, smotrite!
     Dajte mně dinar, dajte mně flejtu,
     Čortova čorta iz Judenburga najđite!...«
 On vyšel, i dveri ostavil nastěž
 I po poselku v dolinu bežit.
 Za nim malčiški, i sméh i krik.
 U dveri otkrytoj č'e-to plečo v spazmah plača drožit.

Tudi prevod Seliškarjeve pesmi »Rudnik« sem primerjal s slovenskim originalom. Dasi Surkov tudi tu prevaja nekatere verze dokaj svobodno (n. pr. začetek pesmi: »Pod otloguju goroj, v dolině razrytoj / jest černaja pad« / (Pod raztegnjenim hribom — v prstenem telesu / je kraj čudovit) ali pa »i sotni šahterov pri každyh udarě / boromočut pešnju — (v dušah stoterih ob vsakem pogledu / krvaveča pesem...) — in dasi povsod ni dobro prenesel pesniškega občutja, je vendarle osnovni ton pesmi zadel.

V Kosovelovi pesmi moti zadnja kitica. Te menda prevajalec ni popolnoma dobro razumel. Primerjajte jo z originalom in takoj to opazite.

Eti ožidanja i tihi i svjaty,
 Kogda ih dušit tiran kapital,
 Sverkajut v potěmkah nepravdy, utraty
 I jarko gorit, kak rjadnyj korall.
 Ta krov na okovah. . . O, jarost' prokljatij!
 Krovju obryzganyj den' naš nastal!

Zanimivo je, da prav te pesmi, ki je ruskemu prevajalcu toliko ugajala, da si jo je izbral za prevod, ni v Ocvirkovi izdaji Kosovela, pač pa v Gspanovi.

V splošni oceni prevodov bi morali Surkovu šteti v dobro tudi to, da se ni dal nikjer zapeljati od podobnosti ruskega in slovenskega jezika. Kdor je kdaj primerjal medsebojne prevode iz slovanskih jezikov, ve, kako rado se prevajalcem dogaja, da se puste zmotiti od podobnih izrazov. Če bi kdo zbral primere takih zablod, bi nam dal eno najbolj zabavnih knjig.

Surkov je napisal prevodom kratek uvod, v katerem nas pač najbolj veseli prevajalčeva izjava, da so »objavljene pesmi le del pravkar dovršene dela na prevodih omenjenih pesnikov«. Torej bo izdal kar celo antologijo pesmi iz navedenih pesnikov. Sam priznava, da je slovenska poezija skoro neznaná sovjetskemu čitatelju. »Pesniške zbirke teh pesnikov so ga presenetile in prevzele s silo liričnega izraza, obupa, gneva in nad delavnega človeka«. O tem, v koliko velja njegova trditev »ja staralsja do malejšega ottěnka intonacii peredat' neprivyčnye nervnye ritmy slovenskogo stiha, vse ottěnki otčajanija, nenavisti i jarosti, vložennye v každye slovo, v každyju stroku«, smo že govorili.

Naj na koncu omenimo še to, da izhaja »Literaturnaja gazeta« v nič manj kot 50.000 izvodih, da jočitajo v vseh delih ogromne države SSSR od poljske meje do Tihega oceana. Teh štirih prevodov naših pesmi v tem časopisu smo zato tembolj veseli.

Oton Berkopec

KRITIKA

IZ BEVKOVE DELAVNICE

Samote. Tri povesti. V Ljubljani 1935. Izdanje Kmetijske Maticice. S pisateljevo sliko in uvodom o pisatelju. Strani 126. Če konec uvoda toži, da je Bevk v Sloveniji še malo znan, manj kakor v Julijski Krajini, bodi dovoljeno pripomniti, da je ta tožba vsaj pretirana, gotovo pa neutemeljena in v nasprotju z začetkom uvoda, ki poudarja, da zalaga Bevk s svojimi spisi vse naše založbe in knjižne družine. Veljati bi utegnila samo, če »pri nas« pomeni: med občinstvom »Kmetijske Maticice«. Po premnogih drugih je tudi ta založba občutila potrebo, da poda svojim bralcem kaj Bevkovega, in po izбору sodeč, je imela pri tem srečno roko.

»Samote« kažejo najpristnejši Bevkov svet, življenje v oddaljenih gorskih zakotjih, ki je v tem umetniškem ogledalu precej drugačno od življenja, kakor si ga navadno predstavlja povprečni zemljan, n. pr. v obleki meščanskega hribolazca. Predvsem je mnogo bogatejše, globlje, bolj razgibano, kakor si ga običajno mislimo. Naslov knjige je bistven in pomemben, ker veže v organsko celoto tri različne usode, tri življenjske dobe: v prvi povesti mladost, v drugi erotsko dozorevanje, v tretji tragiko starosti.

V mestu gorijo luči. Založba »Evalit«, Ljubljana, 1936. Tiskala Delniška tiskarna v Ljubljani. Strani 84. Zrela preprostost je glavni znak te povestice. Z veliko ljubeznijo in zaglabljanjem v neštete podrobnosti razgrinja pisatelj brsteče in zoreče deklinštvopreproste ženske duše, ki zmerom upa nekam više, a ni dovolj zavarovana zoper mestne nevarnosti. Ganljivo je njeno oprijemanje za vsako bilko po prevari, njeno nebogljenost žensko lisjastvo, ko skuša posledice svoje neprevidnosti naprtiti dobremu Cirilu, in njeno otroško-blazno pogovarjanje z materjo na koncu.

Izlet na Špansko. Potopisne črtice. 1936. Unione Editoriale Goriziana — Gorizia. Knjižna zbirka »Luč«. Tipografia Consorziale — Trieste, aprila 1936. S 25 slikami. Strani 96. Celotni vtis: knjiga, ki jo je pisatelj namenil »v prvi vrsti preprostemu bralcu« (str. 11), nudi premnogo tudi zahtevnemu izobražencu in se od prve do zadnje strani bere prav tako prijetno in večkrat prav tako napeto kakor njegove povesti. Uveljavlja se posebno pisatelj pokrajinar, ki mu je narava brez ljudi vsaj tako važna kakor ljudje sami. Njegova domišljija se v pokrajini prav tako krepko razmahuje kakor v človeških dogodivščinah. Še bolj kakor v svojih povestih, kjer je včasih opis narave okvir za ljudi, se je Bevk to pot izkazal kot velik občudovalec naravnih — ne moremo »krasot«, temveč splošnih in zlasti estetskih vrednot; zanj »tudi senčna slika sveta ima neko vsebino in svojo posebno lepoto« (str. 6). Bevk prikazuje z istim zanimanjem in z isto važnostjo lepe in grde, plodne in puste pokrajine in je vanje tako zaljubljen, da se zdi, da bi ne bil posebno nesrečen, če bi tudi živel v pokrajini brez ljudi. V drugi vrsti pridejo naselja in stavbe in šele v tretji ljudje, ki jih predstavlja kot otroke njih pokrajine. To pot jih le kot tujec obzirno opazuje, ne sili pregloboko vanje, ne razgalja jih in ne razkrinkuje, razen malo v legendi iz Montserrata (str. 42), v življenju Lopeja de Vega (str. 81—82) in v popisu bikoborb (84—91). Včasih jih obsije z zdravo šegavostjo, n. pr. v prizoru z dečki berački (37), z oglarjem v Terrassi (46) ali s čistilcem čevljev (93).

Andrej Budai